

Refleksjoner rundt det kuratoriske arbeidet med utstillingen Rávdnji

Rossella Ragazzi i samarbeid med Joar Nango

<https://doi.org/10.7557/ottar.8067>

Denne teksten belyser hvordan vi har arbeidet med museumsutstillingen Rávdnji – den strie straumen. Samiske spor i Tromsøområdet. Vi ser nærmere på rammene som var veiledende for den kollektive, faglige innsatsen og bakgrunnen for de kunstneriske ambisjonene med utstillingen.

Kuratorisk gruppe

Norges arktiske universitetsmuseum åpnet utstillingen Rávdnji den 13 juni 2024, etter to år med planlegging og kuratorisk arbeid. Utstillingen er resultat av et bredt samspill der fagpersoner både innenfor og utenfor museets vegger samarbeidet, fra idémyldring til siste lille detalj. Fra museet utgjorde kuratorisk team fire forskere, Camilla

Brattland, Trude Fonneland, Rossella Ragazzi og Ingrid Sommerseth og administrativ prosjektleder, Inger Kaisa Bækø. Andre ansatte ved museet som Knut Geir Aga, Anna Buduson, Håkon Dahlen, Ingar Figenschau, Bjørn Hatteng, Sveinulf Hegstad, Mari Karlstad, Per Helge Nylund og Dikka Storm medvirket med sine faglige innspill og sitt arbeid. I tillegg deltok Joar Nango og hans team Vougas; bestående av Eystein Talleraas, Martijn in't Veld, Tobias Aputsiaq Prytz og Arne-Terje Sæther i arbeidet med kunstnerisk uttrykk, design og oppsett av utstillingen.

Arbeidet med aktuelle fotografier og filmopptak fra området var en sentral del av utstillingsarbeidet. Mange av de gamle bildene manglet metadata som stedsnavn og personnavn. I dette arbeidet fikk museet hjelp fra lokale tradisjonsbærere som Desirée Päiviö og arkeolog Stine Benedicte Sveen ved Sametinget for å kontekstualisere mange av bildene som vi ønsket å bruke i utstillingen.

Å kuratere en utstilling i en utstilling

Rávdnji er bygd som en del av den gamle, permanente utstillingen om samisk kultur, Samekulturen. Den overordnede problemstillingen var med andre ord hvordan gjøre Rávdnji aktuell og visuell i den gamle «klassiske» og velkjente utstillingen Samekulturen?

Samekulturen som åpnet dørene i 1973 og har levd et over femti år langt «utstillingsliv» i museet, dokumenterer samisk materiell kultur fra hele Sápmi fra før industrialiseringen. Samekulturen ble produsert av professor Ørnulv Vorren sammen med flere samiske bidragsytere som kunstnerne Iver Jåks og Idar Ingebrigtsen. I flere tiår var utstillingen en institusjon i Sápmi og i hele Norge. Hundretusener av besøkende, skoleelever, studenter, forskere og turister har lært av den. Joar Nango påpeker at han har besøkt og brukt utstillingen aktivt gjennom mange år, både som

Joar Nango og Tobias Aputsiaq Prytz i arbeid med utstillingen. Foto: Ingrid Sommerseth

Prosjektgruppa på befarung i Rávdnjevággi/Finnheia, september 2022. Foto: Dikka Storm

barn og senere som student i arkitektur. Nango understreker;

Utstillinga har stått så lenge at dens antikke karakter faktisk har begynt å få et preg av å være verneverdig da den er så tidstypisk og håndlaget. At kunstnerne Iver Jåks og Idar Ingebrigtsen har vært med i utformingen og satt sitt særpreg og sin signatur på den gjør den ekstra spesiell for mitt vedkommende. Spesielt de håndtegnede illustrasjonene fra Jåks har en egen kraft, syns jeg. Jeg har vært utallige ganger innom utstillingen, som barn, men også i nyere tid, nå sist med min gamle tante fra Máze. Det var spesielt sterkt. Hun kunne fortelle meg mye om redskapene som finnes i monterne, da hun har vokst opp på et sted og i en tid hvor disse var i daglig bruk. Med andre ord var det stort for meg å bli invitert til i å jobbe med denne utstillinga.

Samekulturen har gjennom sitt lange museale liv utviklet seg til å bli en verdifull gjenstand og museal «agent». I de senere år har utstillingen vært preget av infrastrukturelle forringelser i en ellers svært godt vedlikeholdt presentasjon av objekter, gjenstander og dioramaer. Utstillingen virket ofte for stille, mørk og noe slitt, og i mange år har museets ansatte vurdert å ta tak i disse utfordringene. To av kuratorene (Fonneland og Ragazzi) har arbeidet med kritiske museologiske analyser av de samiske utstillingene ved museet og det ble stadig tydeligere at den klassiske utstillingen trengte en intervensjon både med tanke på innhold, form og språk. Sammen med Joar Nango ønsket vi å overskride den statiske formen som de tause dioramaene var preget av. Utstillingsgruppen ønsket å gi stemmer til dens stillhet ved å engasjere publikum på en nyskapende måte. En av hovedmålene var å

åpne opp for samspill, en interaksjon mellom mennesker, rom og arkitektur. Grunnideen i utstillingsdesignet har vært å utvikle utstillingen på en respektfull måte. Arealet som ble valgt ut for ny interaksjon, var den bakerste delen av Samekulturen. Nango påpeker;

I enden av utstillingsrommet har det stått et diorama med en bealljegoahti (buesperregamme) og en njalla (stabbur) på et hvitt snøkledd gulv laget av isopor. Akkurat dette rommet fremstod som det minst forseggjorte i hele utstillinga. Publikum kom liksom ikke nært nok til objektene og de koftekledde dukkene som satt inn i bealljegoahti fremstod som stive og gått ut på dato. Siden gulvet også fremstod slitt (spesielt det veldig falmede snøgulvet) og dioramaet tok opp såpass mye plass, valgte vi altså å fjerne objektene, rive gulvet og åpne opp dette arealet for å bygge vårt nye

Fjerning av utstillingsdukke og bygningsselementer i det innerste dioramaet i Samekulturen.
Foto: Rossella Ragazzi

design til Rávdnji inne i dette rommet. Lávvu med koftekledde dukker, kaffekjele, njalla, jerv og ski blei lagt tilbake i museets arkiver. Veggflatene har et slags årstidstema og er malt av billedkunstneren Idar Ingebrigtsen. Det store veggmaleriet er på lerret som er fastmontert på veggen i rommet. Det ville vært umulig og fjerne dette maleriet uten å ødelegge det. Maleriet er egentlig ganske sensitivt gjort sånn reint fargepalettmessig. Vi ønsket å ivareta denne stemninga.

Tematisk utgangspunkt – samisk historie i Tromsøområdet

Kuratorteamet og pedagogene på museet har tatt imot og undervist besøkende i Samekulturen i mer enn to tiår og har ofte blitt spurt om hvorfor utstillingen ikke hadde et dedikert område om den samiske historien i Tromsøregionen. Et godt spørsmål som måtte tas på alvor.

En av grunnene for den manglende kunnskapen om samisk bosetning i Tromsøregionen er tvangsflytting av de samiske familiene fra 1920 tallet. I 1919 ble Norge og Sverige enige om en ny reinbeitekonvensjon der resultatet var at samer fra svensk side mistet beiteområdene ved kysten, noe som innebar en halvering av reintallet som kunne flyttes over grensen. Myndighetene beskrev denne prosessen som en «dislokasjon», mens den på samisk ble beskrevet med begrepet «bággjohtin», som betyr tvangsflytting. To landskapsrom ble valgt ut til utstillingen for å tematisere konsekvensene av tvangsflytting fra Romsa/Tromsø, nemlig Rávdnjevággi/Finneheia og Romssavággi/Tromsdalen. Begge disse områdene hadde før tvangsflyttingen hatt en rik samisk sesongmessig bosetting.

Samisk bosetning i Tromsøregionen, enten den var permanent eller sesongbasert, var knyttet til kystaktiviteter som fiske, men også reindrift, handel, turisme og håndverk. Epoken som er i fokus i utstillingen er de første tiårene av 1900-tallet. I tillegg dokumenterer utstillingen arkeologiske funn som forteller om samisk tilstedeværelse i regionen gjennom flere tusen år, sjøsamisk kultur og samisk tilstedeværelse i Tromsø i dag. Prosjektgruppen bak utstillingen anså det som nødvendig og tidsriktig å se nærmere på den samiske tilstedeværelsen i Tromsøregionen, fordi museet har vært en aktiv aktør og formidlere av samisk kulturarv her i over 150 år.

I sentrum av utstillingen fins en bealljegoahti-struktur (buesperregamme) tilvirket med materialer fra Rávdnjevággi, og inne i den er det plassert en stor slipestein. Denne representerer den originale slipesteinen som er funnet i en av tuftene i Rávdnjevággi. Slipesteinen fungerer som et

Inne i bealljogoahiti kan publikum oppleve kunst av Katarina Spik Skum, Anders Sunna, Keviselie-Elle Hánsa/Hans Ragnar Mathisen, Polina Medvedeva, Andreas Kühne, Elina Waage Mikalsen, Elin Anna Labba og Vougas-temaet.
Foto: Mari Karlstad, UiT

arrán/ildsted som lyser opp gjennom videoinstallasjonen som projiseres her. Joar Nango påpeker;

Inne i goahti kan man sitte på to lave luiodu-benker som har trekk sydd av ulike skinnrestematerialer. Disse benketrekkene er designet og sydd på bestilling av duojár Katarina Spik Skum. Man sitter slik man ville gjort i en gamle. For å få ryggstø har vi laget to vertikale bokser på samme måte som man bygger inn vinduer i slike gammekonstruksjoner.

På fremsiden av disse vindusboksene har vi laget to lysbokser hvor to av de fem infopanelene i utstillingen er lagt. Det er de to viktigste panelene som inneholder info om Rávdnjevággi og Romssavággi.

I museets samlinger og arkiver oppbevares viktige kilder til samiske historie: innspilt luodti/joik fra blant annet Stuoranjárga/Tromsø fastland og øyene utenfor, unike arkeologiske gjenstander, duodji produsert på begynnelsen av 1900-tallet, gávttit

Elin Anna Labba leser utdrag fra boken: *Hearrát dat bidje min: bággojohtimiid birra* (2020) og Polina Medvedeva filmer. Foto: Rossella Ragazzi

(kofter) og redskaper. Kuratorteamet bestemte at dette var et viktig grunnlag for å profilere temaet for utstillingen.

Selv om utstillingen har et historisk fokus peker den også på utfordringer som samiske samfunn står ovenfor i dag. Joar Nango understøtter; *Vi valgte å bygge en gamle mellom anna ut av en vindmøllertupp. Det syns jeg har en kunstnerisk undertone som løfter dagsaktuelle problemstillinger inn i designen på en subtil måte.* Vindmøllebladet som Nango valgte å bygge inn som sentral del av strukturen i goahti/gammen åpner for fortellinger om dagens utfordringer for reindriften i Sápmi. Den samme funksjonen har to av koftene som er del av utstillingen. Begge koftene er vist med vrangsidene ut. Å bære en vrent kofte kan ses som et uttrykk for protest. I utstillingen kan man sitte under vindmøllens vingetupp og ta inn Anders Sunna sitt verk som tydelig tematiserer både historiske og nåtidige overgrep mot natur og mennesker i Sápmi.

For Tromsøområdet var det nærliggende å peke på dagens utfordringer som utbyggingen av vindmølleanlegget Kvittfjell Raudfjell på Sállir/Kvaløya og på planene om et vinterskisenter i Rávdnevággi/Finnheia. Begge disse inngrepene får konsekvenser for dagens reindrift og for de samiske kulturminnene i området. Slik vi ser det er det museet sin rolle å formidle kunnskap med utgangspunkt i våre arkiv og samlinger som kan fremme en mer nyansert forståelse av konsekvensene av slike inngrep.

Bærekraft som prinsipp

Et sentralt prinsipp i Joar Nangos design er gjenbruk og bærekraft. Nango og teamet Vougas ønsket å bruke kortreiste materialer i produksjonen av utstillingen, Nango påpeker;

For meg er det et poeng å hente materialer direkte herifra – i stedet for å kjøpe industrielt og kommersielt produsert trevirke hos en trelasthandel. Det er et bærekraftig prinsipp vi i Vuogas jobber etter. Å bruke øks og håndverktøy på rått naturmateriale er en av grunnmetodene i samisk design og arkitektur, og jeg syns også det var spennende og bygge en utstilling med en sann type fremgangsmåte. At man liksom “høster materiale” selv. Samtidig tror jeg at materialenes opprinnelse løfter fortellinga om stedet og at de tar med seg en viss energi inn i utstillingen som styrker og løfter tilstedeværelsen av Rávdnevággi i rommet.

Bærekraftsprinsippet kom også til uttrykk i utstillingens videre design. Sammen med Nango gikk kuratorisk team på oppdagelsesferd i museet mange lagerrom på leting etter materiale som

kunne være egnet for nytt liv i Rávdnji. Utstillingens fire montrer og lysrigg er alle gjenbruk fra tidligere utstillingsproduksjoner Nango reflekterer over denne måten å jobbe på som en høstingsprosess. Man høster av et overskudd i naturen, men også innenfor museet sine vegger.

Utstillingens kunstneriske ambisjon

Utstillingen Samekulturen har et tydelig samisk kunstnerisk avtrykk gjennom bidragene til Iver Jåks og Idar Ingebrigtsen, som satte sitt preg på hvert at utstillingens mange montre. Denne kunstneriske arven var noe vi ønsket å videreføre i Rávdnji. I samarbeid med Nango inviterte vi derfor inn flere kunstnere; Elin Anna Labba, Elina Waage Mikalsen, Andreas Kühne, Paulina Medvedeva, Anders Sunna, Hans Ragnar Mathisen og Katarina Spik Skum som alle har bidratt med kunstneriske arbeider inn i utstillingsrommet.

Keviselie – Elle Hánsa/Hans Ragnar Mathisen, er en berømt samisk kunstner og æresdoktor ved UiT. Blant han mest kjente verk er kart over nordområdene med samiske stedsnavn. Disse kartene har oppnådd nærmest ikonisk status som representasjoner av verden fra et samisk- og urfolksperspektiv. Flere av kartene inneholder stedsnavn fra Tromsøområdet og disse er inkludert i utstillingen Rávdnji. Anders Sunna, en samisk bildekunstner fra svensk side av Sápmi, er kjent for sine sterkt politiske verk. I Rávdnji har han bidratt med et verk på baksiden av vindmøllebladet og på deler av veggmaleriet opprinnelig laget av Idar Ingebrigtsen. Katarina Spik Skum, en samisk håndverker (duojár) og kunstner fra Jáhkámáhkke/Jokkmokk, har bidratt med sitteputer og dekor i reinskinn og selskinn.

Den samiske forfatteren Elin Anna Labba bidrar med tekstutdrag og opplesning fra boka Hærrát dat bidje min: *bággjohtimiid birra* (2020) (Herrene sendte oss hit – om tvangsflyttingen av samene), og forteller gjennom et intervju, som er tilgjengelig i utstillingens digitale skjerm, om prosessen knyttet til skrivingen av boka. Andreas Kühne, Polina Medvedeva og Elina Wage Mikalsen samarbeider i utstillingen om et lyd- og videoverk som er projisert på slipesteinen. Dette verket tar utgangspunkt i bilder, lyder og luohiti (joik) fra landskapsrommene Rávdnevággi, Romssavággi og fra byen Romsa.

Å levendegjøre en historisk fortelling for et museumspublikum

Et av målene for utstillingen Rávdnji var å aktivt involvere besøkende i forhold til synsinntrykk, lyd og følelser. Design og faglig innhold er tilpasset utstillingsrommet, som på tross av sin beskjedne

størrelse, tjener som en katalysator for utstillingens faglige innhold, pedagogiske ressurser og de spontane dialoger som skjer inne i selve utstillingen.

For at publikum skal få komme tett på og oppleve de ulike landskapsrommene Rávdnjevággi og Romssavággi, ble lyd- og musikkforsker Andreas Kühne påkoplet prosjektet. Gjennom et samarbeid med den samiske komponisten Elina Waage Mikalsen og filmskaper Polina Medvedeva filmet de og tok opp lyd i de to landskapsrommene og tilførte samiske fortellinger og luohiti. Lydlandskapet i rommet er laget for å engasjere og transportere deltakerne på en reise. Lydverket springer ut fra en lydkilde montert i toppen av goahti. Slik tar goahti form som et audiovisuelt rom med en åpen og fleksibel struktur. Publikum får her mulighet til å ta inn de to landskapsrommene gjennom lyd og bilder og gjennom sansing av materialer og kunstverk.

På vindmøllebladet sin rampe kan publikum oppleve hvordan flyttingen med rein fra vinterbeite på svensk side til norskekysten foregikk gjennom en stumfilm fra 1915. Filmen er del av Svensk Filmarkiv, og det er gitt tillatelse til bruk av filmen i utstillingsøyemed. Utstillingen inneholder også en digital skjerm der publikum kan studere et kart over gamle flytteveier og høre utdrag fra boken *Hearráat dat bidje min: bággojohtimiid birra* (2020). I tillegg hører vi her Labba fortelle fra hennes egen families historie og tilknytning til Tromsøområdet før tvangsflyttingen og konsekvensene tapet av sommerhjemmet medførte. I lydverket valgte Labba å lese fra boken på samisk. Lyden av det samiske språket er med på å forsterke opplevelsen av et samisk landskapsrom.

Avslutning

Ved å skape synergi mellom mange ulike fagfelt og kunstneriske bidrag, prøvde vi å vise at å produsere utstillinger krever respekt for alle ekspertiser som finnes på museet og rundt museet. Å skape en ny utstilling kan ikke gjøres med en «pyramidestruktur» fordi hvert bidrag påvirker de andres bidrag og krever en god dialog. Vi håper at utstillingen Rávdnji skal bidra til å utvide kunnskap om den samiske historien i Tromsøområdet som lenge har vært underkommunisert og usynliggjort. Målet er at utstillingen tilbyr en opplevelse som vekker nysgjerrighet for videre utforskning av områdets samiske historie.

Litteratur:

- Baglo, C. Nyyssönen, J. and Ragazzi, R. 2019. Museums as arenas for the production and circulation of knowledge on Sámi cultures, societies and identities. *Nordisk Museologi* (3) s. 5-7. <https://doi.org/10.5617/nm.7715>
- Fonneland, T. 2019. The Samekulturen Exhibition. A social actor at the Tromsø University Museum. Knowledge Production and Shifting Circumstances. *Nordisk Museologi* (3) s.118–133. <https://doi.org/10.5617/nm.7731>
- Labba, E. A.2020. *Hearráat dat bidje min: bággojohtimiid birra*. Norstedts.
- Ragazzi, R. and Nerici, G. 2019. Discourses, Practices and Performances in Sámi Museology. *Nordisk Museologi* (3) s. 134–151. <https://doi.org/10.5617/nm.7742>
- Storm, D. 1999. Rávdnjemuotki – Straumseidet. *Ottar nr. 224, 1 /99*. Tromsø Museum, UiT.

Forfatterne:

Rossella Ragazzi flyttet fra Italia til Sápmi i 1999 og er førsteamanuensis ved Norges arktiske universitetsmuseum. Hun har tidligere arbeidet som antropologisk filmlektor ved Institutt for Sosialantropologi, UiT. Hun er spesialisert i multimedial antropologi, med fordypning i

urfolk og samisk museologi. Hun er også filmskaper og redaktør.

E-post: rossella.ragazzi@uit.no

<https://orcid.org/0000-0003-0192-7687>

Joar Nango er en samisk kunstner og arkitekt bosatt i Tromsø. Han har blant annet stilt ut ved nasjonale og internasjonale institusjoner som; Nordisk paviljong ved den 18. internasjonale arkitektur utstillingen, La Biennale di Venezia, Documenta i Kassel/Athen, National Gallery of Canada og som festspillutstiller ved Bergen Kunsthall. I 2024 ble Nango tildelt den prestisjefulle Kurt Schwittersprisen i regi av Sprengel Museum i Hannover, Tyskland.